

RECENZJE

EWA GAJDA [oprac.], *Wybór źródeł do nauki prawa wyznaniowego*,
Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa
Dom Organizatora, Toruń 2004, ss. 423

Prezentowane opracowanie jest zbiorem materiałów, pomocnych w nauce prawa wyznaniowego jako dyscypliny prawniczej, a nie jedynie aktualnie obowiązujących aktów prawnych z tej dziedziny prawa. Różni się przez to od zbiorów przepisów polskiego prawa wyznaniowego opublikowanych w ostatnich latach¹. Na treść pracy składają się bowiem także fragmenty wypowiedzi Soboru Watykańskiego II w sprawie wolności religijnej oraz, co jak słusznie podkreśla Autorka stanowi *novum*, przepisy prawa wewnętrznego Kościoła Katolickiego dotyczące małżeństwa, osobowości prawnej kościelnych jednostek organizacyjnych i duszpasterstwa wojskowego. Perspektywę historyczno-prawną w ograniczonym zakresie zapewnia zamieszczenie fragmentów polskich, dwudziestowiecznych aktów konstytucyjnych i ustaw karnych, a także Konkordatów z 1925 i z 1993 r. wraz z aktami prawnymi dotyczącymi ich obowiązywania i wykonania. Należy wszakże podkreślić, że praca niestety nie wyczerpuje bogactwa materii historycznej i prawnej poruszanej na zajęciach prawa wyznaniowego. Jest ona adresowana, jak stwierdza w *Słowie wstępnym* E. Gajda, przede wszystkim do studentów administracji, natomiast studenci prawa znajdują w niej jedynie minimum wiedzy z zakresu prawa wyznaniowego oraz kanonicznego.

Systematyka zbioru oraz jego treść zostały podporządkowane zagadnieniu wolności religijnej. Dominuje ujęcie problemowe materiału

---

¹ Por. K. WARCHAŁOWSKI, *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł*, Warszawa 2000; *Prawo wyznaniowe. Zbiór przepisów*, oprac. W. URUSZCZAK, Z. ZARZYCKI, Kraków 2003.

źródłowego, które wyróżnia pracę Ewy Gajdy na tle innych współczesnych zbiorów źródeł prawa wyznaniowego. Subsidiarny charakter mają natomiast kryteria: podmiotowe oraz formalnoprawne. W pierwszych pięciu rozdziałach zamieszczono, uwzględniając wątek historyczny, zagadnienia: konstytucyjnych gwarancji wolności religijnej, wolności religijnej w wybranych dokumentach prawa międzynarodowego, wolności religijnej w niektórych postanowieniach Soboru Watykańskiego II, problematyki konkordatowej oraz prawa do wolności sumienia i wyznania w regulacjach dotyczących wszystkich związków wyznaniowych. W pozostałych dziewięciu rozdziałach skupiono się na zagadnieniach szczegółowych (stosunek państwa do związków wyznaniowych w regulacjach indywidualnych, osobowość prawna związków wyznaniowych i ich organów, kult publiczny, szkolnictwo i katecheza, działalność oświatowo – wychowawcza, działalność charytatywno-opiekuńcza, działalność kulturalna, duszpasterstwo wojskowe i specjalne, służba wojskowa duchownych i małżeństwa religijne). W powyżej wskazanym zakresie Autorka dokonała umiejętnie niełatwego zestawienia miejsc paralelnych w aktach ustawodawczych o stosunku państwa do poszczególnych związków wyznaniowych. Poza odpowiednimi aktami ustawodawczymi przytoczone zostały także niektóre akty prawne rangi podustawowej dotyczące danego aspektu wolności religijnej. Całość pracy kończy bibliografia, w której podano zestawienia źródłowe, poszczególne źródła oraz najważniejszą literaturę przedmiotu. Spis treści nie wskazuje jednakże na szczegółową zawartość zbioru, co w praktyce utrudnia korzystanie z niego. Ponadto lokalizacja materiałów źródłowych nie jest w pełni zgodna z przyjętą w spisie klasyfikacją.

Wykorzystana przez E. Gajdę metoda prezentacji materiału źródłowego umożliwia czytelnikowi porównanie regulacji prawnej różnych aspektów działalności kościołów i związków wyznaniowych, a w konsekwencji dokonanie jej oceny szczególnie z punktu widzenia konstytucyjnej zasady równouprawnienia wyznań. Pozwala ona także na ustalenie wpływu unormowań dotyczących poszczególnych kościołów, szczególnie zaś Kościoła katolickiego na ustawy regulujące status innych związków wyznaniowych. Podkreśla specyfikę organizacyjną, a pośrednio niekiedy również doktrynalną poszczególnych

konfesji. Zastosowane przez badaczkę podejście sprzyja wreszcie rekonstrukcji przemian koncepcji legislacyjnych w sprawach wyznaniowych. W opracowaniu danym pominięto jednakże w sposób zamierzony problematykę prawa majątkowego poszczególnych związków wyznaniowych. Jest ona przedstawiona jedynie marginalnie w zakresie regulacji działalności charytatywnej i kulturalnej wyznań. Wydaje się, że pominięcie problematyki tak istotnej w praktyce funkcjonowania związków wyznaniowych nie można usprawiedliwić subiektywnym wyborem Autora, czyni ono bowiem zbiór wyraźnie niepełnym. Należy zarazem podkreślić, że uprawnienia majątkowe wspólnot religijnych stanowią w istocie gwarancję kolektywnej wolności sumienia i wyznania. Również prezentacja źródeł prawa poświęconych wybranym, szczegółowym aspektom wolności religijnej nie jest moim zdaniem wyczerpująca. Przykładowo w rozdziale dotyczącym osobowości prawnej związków wyznaniowych nie podano chociażby spisu kościelnych jednostek organizacyjnych, którym nadano osobowość prawną w drodze indywidualnych aktów prawnych.

Praca nie zapewnia poznania prawa wyznaniowego w szerszej perspektywie komparatystycznej – z uwzględnieniem kontekstu międzynarodowego. Autorkę znamionuje bowiem swego rodzaju etnocentryzm a zarazem wyraźne skupienie na problematyce dotyczącej przede wszystkim Kościoła katolickiego. Zaprezentowane zostały fragmenty wybranych polskich aktów prawnych oraz niektórych wypowiedzi doktrynalnych Kościoła katolickiego i prawa kanonicznego. Przy czym badaczka nie kryje bynajmniej swej identyfikacji konfesyjnej, na co wskazuje m.in. motto zamieszczone na początku *Słowa wstępnego*. Ewa Gajda posługuje się terminem „wolność religijna”, który wyraźnie wskazuje na wpływ współczesnego nauczania społecznego Kościoła Katolickiego, nie jest natomiast adekwatny do treści aktów prawa międzynarodowego oraz czołowych przepisów polskiego prawa wewnętrznego dotyczących swobody w sprawach religijnych. Występują w nich bowiem takie określenia jak: „wolność sumienia i religii”, „wolność sumienia i wyznania”, „wolność myśli sumienia i religii”, czy „wolność myśli, sumienia i wyznania”, które zakresem swego znaczenia obejmują także postawę

agnostyczną i ateistyczną, tym samym zostaje im zapewniona ochrona prawna.

Ukazując konstytucyjne gwarancje wolności religijnej w polskich dwudziestowiecznych aktach ustrojodawczych z nieznanymi powodów pominięto właściwe przepisy ustawy konstytucyjnej z 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym. Na mocy art. 77 wspomnianej regulacji utraciła moc Konstytucja RP z 22 lipca 1952 r., pozostawiono jednakże przepisy m.in. rozdziału 8 dotyczące podstawowych praw i obowiązków obywateli, w tym odnoszące się do problematyki konfesyjnej.

Autorka prezentuje tylko wypowiedzi *Vaticanium II* w sprawie wolności religijnej, przez co może powstać mylne wrażenie, że Kościół Katolicki był jej prekursorem na tle związków wyznaniowych. Tymczasem już 3 sierpnia 1947 r. Światowy Alians Baptystów wydał *Manifest o wolności religijnej*, zaś w sierpniu 1948 r. Światowa Rada Kościołów ustanowiła *Deklarację o wolności religijnej*. W pełni zasadne byłoby także przedstawienie odpowiednich fragmentów *Zasad Nauki Społecznej Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego* z 2000 r., jedyne-go tego rodzaju dokumentu wydanego przez cerkiew prawosławną.

Zdecydowanie zbyt uboga jest treść rozdziału poświęconego wolności religijnej w wybranych dokumentach prawa międzynarodowego. Obejmuje ona bowiem jedynie wybrane przepisy Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r. oraz Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r. Zwłaszcza razi pominięcie odpowiednich fragmentów Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r., która okazała się inspirująca dla czołowych aktów prawa międzynarodowego w zakresie ochrony praw człowieka, Deklaracji w sprawie wyeliminowania wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach z 1981 r., zawierającej bodaj najbogatszy w prawie międzynarodowym, otwarty katalog uprawnień w zakresie wolności myśli, sumienia i religii, oraz Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych.

Na korzyść zbioru przemawia zamieszczenie przepisów prawa kanonicznego. Do prawa wewnętrznego Kościoła katolickiego od-

syła w szczególności Konkordat z 1993 r. w sprawach małżeńskich, czy osobowości prawnej kościelnych jednostek organizacyjnych. Dzięki temu omawiana praca może wykorzystywana przez administrację, a także przez przedsiębiorców, np. banki, czy towarzystwa ubezpieczeniowe. Prawo małżeńskie katolickich kościołów wschodnich zostało jednak podane w języku łacińskim, którego znajomość, nawet wśród osób z wyższym wykształceniem, jest już bardzo ograniczona. Szkoda, że Autorka nie przedstawiła odpowiednich przepisów prawa wewnętrznego przynajmniej największych kościołów nierzymskokatolickich, jak chociażby Kościoła prawosławnego, czy kościołów ewangelickich. Społeczna doniosłość tego rodzaju przepisów jest w Polsce niemniejsza niż kanonów kościołów wschodnich.

Opracowanie Ewy Gajdy stanie się z pewnością pomocnym narzędziem w pracy dydaktycznej. Może być także w pewnym stopniu wykorzystywane w działalności administracji. W kontekście powyższych uwag uzasadniony jest wszakże postulat przygotowania kompleksowego zbioru materiałów do nauki prawa wyznaniowego obejmującego materiały historycznoprawne: z zakresu myśli polityczno-prawnej oraz odpowiednie fragmenty aktów prawnych, zarówno polskie ale i najistotniejsze źródła zagraniczne. W perspektywie kilku lat będzie zapewne konieczna aktualizacji zbiorów przepisów polskiego prawa wyznaniowego.

Paweł Borecki*

Kilka uwag o pracy ALEKSANDRA IWANOWICZA SIDORKINA pod tytułem *Nakazanija, swjazannyje s lisenijem i ograniczenijem swobody w drevnie-russkom ugołownom prawie: problemy prawowego regulirowanija, sistematizacji i primienienija* (Awtoreferat dysertacji na soiskanie uczonej stepieni doktora juridycznych nauk), Kazań 2004, ss. 54

Wskazaną dysertację poświęcono problematyce związanej z karami ograniczenia wolności (w szczególności polegającymi na wy-

---

* Uniwersytet Warszawski.